

การพัฒนาธรรมนูญชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของเกษตรกร ลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบน จังหวัดชัยภูมิ

Development of Community Constitution to Solve the Problems of
Chemicals Use among Farmers in the Upper Lam Phataw River Basin,
Chaiyaphum Province

เกศสุตา โภکانิตย์¹ ปาณิสรา หาดขุนทด² และกิฬา หนูยศ³
Katesuda Phokanit, Panisara Hadkhuntod and Keela Nooyot

Received: November 11, 2024

Revised: January 31, 2025

Accepted: January 31, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพฤติกรรมการใช้สารเคมีของเกษตรกร และ 2) ศึกษาปัจจัยความสำเร็จในการจัดทำธรรมนูญชุมชน เป็นการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ การวิจัยเชิงปริมาณ ประชากรที่ศึกษาได้แก่ หัวหน้าของครัวเรือนหรือผู้แทนของครัวเรือนในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าหินโงม อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลเก่ายาดิ อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ และและในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 5,743 คน นำมาคำนวณขนาดตัวอย่างที่ใช้เป็นตัวแทนประชากร ด้วยสูตรของ krejcie & Morgan ได้จำนวนตัวอย่าง 360 คน ใช้แบบสอบถามที่มีความเชื่อมั่นมีค่าแอลฟา 0.80 เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสุ่มแบบง่าย สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ จำนวน ร้อยละ นำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบของความเรียงประกอบตาราง การวิจัยเชิงคุณภาพใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง สัมภาษณ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 80 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการสร้างข้อสรุป ผลการวิจัย พบว่า 1) พฤติกรรมการใช้สารเคมีของเกษตรกรลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบนสรุปได้ ดังนี้ 1.1) พฤติกรรมการใช้สารเคมีและสัมผัสสารเคมีทางการเกษตรของเกษตรกร มีการใช้สารเคมี ร้อยละ 84.40 นิยมใช้สารเคมี

^{1,3} มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ; Chaiyaphum Rajabhat University

² มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม; Phibulsongkram Rajabhat University

Corresponding author, e-mail: Kate_2523@windowslive.com, Tel. 084-8244451

ชนิดน้ำ ร้อยละ 70.28 1.2) พฤติกรรมในการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรมากที่สุด คือ ปฏิบัติตามคำแนะนำที่ระบุไว้บนฉลากภาชนะบรรจุสารเคมี ร้อยละ 99.70 1.3) พฤติกรรมที่เลือกใช้สารเคมีเพราะสะดวกและประหยัดเวลา 1.4) พฤติกรรมการลดการใช้สารเคมี เกษตรกรใช้วัตถุชีวจากธรรมชาติและท้องถิ่น 1.5) พฤติกรรมความรับผิดชอบในการใช้สารเคมี เกษตรกรปฏิบัติตามคำแนะนำบนฉลากสารเคมีเพื่อป้องกันผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม และ 2) ปัจจัยความสำเร็จในการจัดทำธรรมนูญชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของเกษตรกร คือ ปัญหาที่เกิดจากการใช้สารเคมี ปรับ Mindset ผู้นำ การมีส่วนร่วม การยอมรับและปฏิบัติตาม กระบวนการประชาธิปไตย ความยืดหยุ่น ภาวศรัทธา การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการรับรู้ความเป็นเจ้าของในธรรมนูญชุมชน

คำสำคัญ: ธรรมนูญชุมชน, เกษตรกร, สารเคมี, ลำปะทาว

Abstract

The purposes of this research article were 1) to study farmers' chemicals use behavior; and 2) to study the factors of success in preparation of community constitution. This was a mixed-methods research. For quantitative study, the sample was 5,743 household heads or household representatives in the Tha Hin Ngom Subdistrict Administrative Organization, Mueang Chaiyaphum District, Kao Ya Di Subdistrict Administrative Organization, Kaeng Khro District, and Tha Mafai Wan Subdistrict Administrative Organization, Kaeng Khro District, Chaiyaphum Province. The sample size was calculated using the Krejcie & Morgan formula, resulting in a representative sample of 360. A questionnaire with an alpha reliability of 0.80 was used to collect data. Data were collected using simple random sampling. Statistics used for data analysis included percentage, and the results were presented in tables. Qualitative research used semi-structured interviews with 80 key informants. Data were analyzed by generating conclusions. The research results found that 1) the chemicals use behavior of farmers in the upper Lam Pathao River Basin can be summarized as follows: 1.1) farmers' behavior in using chemicals and contact with agricultural chemicals showed that 84.40% of farmers used chemicals, and 70.28% of farmers preferred to use liquid chemicals; 1.2) the most common behavior of farmers in using pesticides was following the instructions on the chemicals container

labels, 99.70 percent, 1.3) farmers chose chemicals because they found them convenient and time-saving, 1.4) farmers reduced chemicals use behavior by using natural and local ingredients, and 1.5) in terms of responsible behavior in using chemicals, farmers followed the instructions on the chemicals labels to prevent impacts on health and the environment; 2) success factors in preparation of community constitution to solve the problems of farmers' chemicals use included problems arising from chemicals use, changing the mindset of leaders, participation, acceptance and compliance with the democratic process, flexibility, networking, support from relevant agencies, and perceived ownership of the community constitution.

Keywords: community constitution, farmers, chemicals, Lam Pathao

บทนำ

ลุ่มน้ำลำปะทาวถือเป็นทรัพยากรสาธารณะ มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ราบหุบเขาภูแลนคาและพื้นที่ราบในอำเภอเมืองชัยภูมิ ประชาชนใช้ประโยชน์จากน้ำในลุ่มน้ำลำปะทาวในการอุปโภคบริโภคและการเกษตร โดยเฉพาะการปลูกพืชเศรษฐกิจหลากหลายชนิด เช่น สวนสับปะรด สวนลำไย สวนมะละกอ อ้อย มันสำปะหลังยางพารา และการเลี้ยงปลาในกระชัง เป็นต้น ลุ่มน้ำลำปะทาวครอบคลุมพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจสำคัญในจังหวัดชัยภูมิประมาณ 9,443 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ย 4,634 กิโลกรัมต่อไร่ ต้นทุนการผลิตเฉลี่ย 11,900 บาทต่อไร่ และมีมูลค่าผลผลิตรวม 417 ล้านบาท (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.), 2566) ซึ่งการปลูกพืชเศรษฐกิจดังกล่าวเพื่อให้ได้ผลผลิตเป็นไปตามเป้าหมายจำเป็นต้องใช้สารเคมี เช่น ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี และสารป้องกันและกำจัดโรคพืช การใช้สารเคมีส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในฤดูฝน สารเคมีจะถูกชะล้างลงสู่ห้วยลำปะทาวซึ่งส่งผลกระทบต่อประชาชนโดยรวมการแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้นี้ที่ผ่านมาได้มีการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น กิจกรรมรณรงค์การปลูกพืชอินทรีย์ กิจกรรมการปลูกป่าเพื่อรักษาแหล่งต้นน้ำลำปะทาว หรือแม้กระทั่งกิจกรรมเดินธรรมยาตราเพื่อสร้างการตระหนักรู้ในการขัดเกลาให้อยู่อย่างกินง่ายไม่เบียดเบียนธรรมชาติ เกิดความสำนึกว่าปัญหาความเสื่อมโทรมของธรรมชาติไม่อาจแก้ไขได้โดยรัฐบาลหรือหน่วยงานรัฐเท่านั้นแต่ชาวบ้านจะต้อง

มีส่วนร่วมด้วยอย่างแข็งขันจะทำให้ธรรมชาติคงอยู่ได้อย่างยั่งยืน (องค์การบริหารส่วนจังหวัดชัยภูมิ, 2567) อย่างไรก็ตามการใช้สารเคมีในภาคการเกษตรของประชาชนยังมีให้อยู่เป็นประจำ

การแก้ไขปัญหาให้ยั่งยืนนั้นธรรมนุญชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญที่เป็นนวัตกรรมของชุมชนที่ได้สร้างและพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้จากสิ่งที่ปฏิบัติ การค้นหา วิเคราะห์ปัญหา พัฒนาแผนกิจกรรม โครงการ ดำเนินการขับเคลื่อน เชื่อมโยง ยุกระดับ กระบวนการพัฒนา เพื่อให้สังคมชุมชน เป็นแนวปฏิบัติ กฎ กติกา หรือ ข้อตกลงร่วมการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน โดยใช้หลักประชาธิปไตยชุมชนและเป็นฉันทามติ เพื่อใช้ร่วมกัน ดำเนินการและแก้ปัญหาในชุมชนได้สำเร็จและยั่งยืน ดังสมนึก หนูเงิน (2557) ได้ศึกษากระบวนการจัดการธรรมนุญลุ่มน้ำภูมิสู่การปฏิบัติกรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา “ธรรมนุญลุ่มน้ำภูมิ” ถือเป็นธรรมนุญลุ่มน้ำเป็นที่แรกของประเทศไทยและถือข้อปฏิบัติเพื่อให้คนในพื้นที่ได้ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรลุ่มน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำ และเพื่อการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นธรรมร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จึงเป็นตัวอย่างของความพยายามหันหน้ามาสานเสวนากันของคนในชุมชนท่าชะมวง โดยแนวคิดกระบวนการประชาธิปไตยประชาเสวนาหาทางออกร่วมกัน เพื่อเกิดผลต่อการพัฒนา พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยการจัดทำธรรมนุญจากฐานราก ที่เรียกว่า “ธรรมนุญลุ่มน้ำภูมิ”

การแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีทางการเกษตรของเกษตรกรลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบนได้สำเร็จและยั่งยืนคณะผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาธรรมนุญชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของเกษตรกรลุ่มน้ำลำปะทาว จังหวัดชัยภูมิ คณะผู้วิจัยมีคาดหวังว่าองค์ความรู้ที่ได้การวิจัยในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาในการใช้สารเคมีทางการเกษตร และปัญหาต่าง ๆ ภายในชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้สารเคมีของเกษตรกรลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยความสำเร็จในการจัดทำธรรมนุญชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของเกษตรกร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงผสานวิธี มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ประชากร ได้แก่ ประชาชนที่เป็นหัวหน้าของครัวเรือนหรือผู้แทนของครัวเรือนในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าหินโงม อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ในเขตพื้นที่องค์การ

บริหารส่วนตำบลเก่าย่าดี อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ และในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 5,743 คน นำมาคำนวณขนาดตัวอย่างที่ใช้เป็นตัวแทนประชากร ด้วยสูตรของ krejcie & Morgan (เพ็ญแข แสงแก้ว, 2541) ได้จำนวนตัวอย่าง 360 คน โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Random Sampling) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) จำนวน 80 คน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าหินโงม เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเก่าย่าดี เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่ามะไฟหวาน เจ้าหน้าที่สำนักงานปกครองส่วนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่สำนักงานสาธารณสุข เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ตัวแทนชาวบ้าน เกษตรกร ครู พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน และตัวแทนจากภาคเอกชนที่รับซื้อผลผลิตทางการเกษตร กลุ่มเกษตรกรบริเวณลุ่มน้ำลำปะทาว กลุ่มอาชีพเลี้ยงปลาในกระชัง กลุ่มผู้ประกอบการร้านอาหารและการท่องเที่ยว กลุ่มอาชีพต่าง ๆ

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

2.1 เครื่องมือการวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ แบบสอบถามความคิดเห็นประเด็นที่เห็นว่ามีค่าสำคัญในการพัฒนาธรรมณูชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของเกษตรกรลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบน จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 4 ตอน โดยนำร่างแบบสอบถามไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน ตรวจสอบความครอบคลุมตามเนื้อหาและความถูกต้อง แล้วนำแบบสอบถามที่แก้ไขปรับปรุงแล้วไปทดลองใช้ (Ty Out) กับกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 ราย ซึ่งผลการทดสอบแบบสอบถามที่นำไปทดสอบมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาเท่ากับ .80

2.2 เครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ในประเด็น/หัวข้อที่มีความสำคัญในการพัฒนาธรรมณูชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของเกษตรกรลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบน โดยจัดทำร่างแบบสัมภาษณ์ในประเด็น/หัวข้อที่มีความสำคัญในการพัฒนาธรรมณูชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของเกษตรกรลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบน นำไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญแล้วนำเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเหมาะสม ความสอดคล้องเนื้อหา แล้วนำไปใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการดังนี้

3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสาร โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยแล้วนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลในลักษณะความเรียงโดยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยผู้วิจัยได้นำหนังสือจากมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ ถึงกลุ่มเป้าหมาย เพื่อขออนุญาตในการแจกแบบสอบถาม สัมภาษณ์เชิงลึก ตลอดจนถึงการจัดกิจกรรมการพัฒนาธรรมนุญชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของเกษตรกรกลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบนที่ผู้วิจัยได้ร่วมกันจัดขึ้นในพื้นที่วิจัย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล จำแนกวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน คือ

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยใช้สถิติ จำนวน ร้อยละ พร้อมทั้งแปลผลตามเกณฑ์ที่กำหนด นำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบของความเรียงประกอบตาราง

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มประกอบกับผลการวิจัยเชิงปริมาณ ตรวจสอบความถูกต้องนำมาจัดหมวดหมู่แล้วตีความ แปรความ และวิเคราะห์ข้อมูลตามเนื้อหา (Content Analysis) แล้วสรุปตามวัตถุประสงค์การวิจัย

สรุปผลการวิจัย

1. พฤติกรรมการใช้สารเคมีของเกษตรกรกลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบน พบว่า เกษตรกรมีพฤติกรรมการใช้สารเคมีสามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1.1 เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุมากกว่า 55 ปี ไม่มีตำแหน่งทางสังคมมีการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษาสามารถสามารถอ่าน เขียนได้ สถานภาพแต่งงาน มีที่ดินเป็นของตนเอง มีค่าใช้จ่ายในครัวเรือนเฉลี่ย 5,000-10,000 บาท ต่อเดือน และเกษตรกรส่วนใหญ่มีหนี้สินในครัวเรือนโดยเฉลี่ย 10,000-50,000 บาท

1.2 พฤติกรรมการใช้สารเคมีและสัมผัสสารเคมีทางการเกษตรของเกษตรกร โดยมีระยะเวลาในการทำการเกษตรน้อยกว่า 10 ปี จำนวน 164 คน คิดเป็นร้อยละ 45.60 มีการใช้สารเคมี จำนวน 304 คน คิดเป็นร้อยละ 84.40 ชนิดของสารเคมีที่เคยใช้ คือ ชนิดน้ำ จำนวน 253 คน คิดเป็นร้อยละ 70.28 การรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับสารเคมี คือ รับรู้จากญาติ จำนวน 148 คิดเป็นร้อยละ 41.12 เกษตรกรส่วนใหญ่เคยเข้ารับการอบรม ศึกษาดูงานเกี่ยวกับสารเคมี จำนวน 220 คน คิดเป็นร้อยละ 61.00 ก่อนใช้สารเคมีอ่านฉลากวิธีใช้ทุกครั้ง จำนวน 327 คน คิดเป็นร้อยละ 91.00 ประสบการณ์เคยมีสารเคมีรั่วหรือกระเด็นใส่ตัว จำนวน 335 คน คิดเป็นร้อยละ 93.00 เมื่อมีสารเคมีรั่วหรือกระเด็นใส่ตัวรีบชำระล้างร่างกายทันที จำนวน 354 คน คิดเป็นร้อยละ 98.30 สถานที่ทำความสะอาดอุปกรณ์ภายหลังจากการใช้อุปกรณ์ที่มีสารเคมี คือ ล้างทำความสะอาด

คลอง ห้วย แหล่งน้ำต่าง ๆ จำนวน 218 คน คิดเป็นร้อยละ 60.60 และวิธีการใช้สารเคมีโดยการฉีดพ่น จำนวน 318 คน คิดเป็นร้อยละ 88.30

1.3 พฤติกรรมในการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ข้อคำถามที่เกษตรกรมีพฤติกรรมในการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชมากที่สุด คือ ท่านปฏิบัติตามคำแนะนำที่ระบุไว้บนฉลากภาชนะบรรจุสารเคมี จำนวน 359 คน คิดเป็นร้อยละ 99.70 รองลงมาคือ เสื้อผ้าที่สวมใส่ขณะฉีดพ่นสารเคมีจะทำความสะอาดแยกออกจากเสื้อผ้าทั่วไป จำนวน 356 คน คิดเป็นร้อยละ 98.90 และก่อนหยิบจับ การผสมสารหรือในขณะฉีดพ่นสารเคมีท่านสวมถุงมือทุกครั้ง จำนวน 354 คน คิดเป็นร้อยละ 98.30 ตามลำดับ

สรุปผลการวิจัยจากการสัมภาษณ์ เกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้สารเคมีของเกษตรกรกลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบน ตามประเด็นพฤติกรรมทางเลือกใช้สารเคมี การลดการใช้สารเคมี และความรับผิดชอบต่อการใช้สารเคมีของเกษตรกรกลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบนสรุปได้ ดังนี้

1.4 พฤติกรรมทางเลือกใช้สารเคมีของเกษตรกร ข้อดี คือ ประหยัดเวลาท่นแรงงาน และสะดวกสบาย ข้อเสีย คือ สารเคมีตกค้างทำลายสุขภาพและสภาพแวดล้อม ส่วนประเภท และเหตุผลที่เลือกใช้สารเคมีในการทำเกษตรเพราะมีความสะดวกสบายอีกทั้งเกษตรกรยังใช้ในทุขั้นตอน การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สารเคมีในการเกษตรหลายช่องทาง เช่น จากหน่วยงานภาครัฐ การโฆษณา เกษตรกร และจากโซเชียลมีเดีย เป็นต้น อย่างไรก็ตามเกษตรกรในพื้นที่ส่วนใหญ่ใส่ใจเกี่ยวกับการปฏิบัติตามคำแนะนำที่ระบุไว้บนฉลากบรรจุสารเคมีอย่างจริงจัง เนื่องจากการตื่นตัวเรื่องอันตรายที่เกิดจากการใช้สารเคมี รวมทั้งกระแสการบริโภคและการรณรงค์เกี่ยวกับการใช้สารเคมี อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ยังให้ความสำคัญและขอระวังเกี่ยวกับการใช้สารเคมีอย่างต่อเนื่อง

1.5 พฤติกรรมลดการใช้สารเคมีของเกษตรกร การได้รับข้อมูลข่าวสารการลดการใช้สารเคมีจากหน่วยงานภาครัฐ เพื่อนบ้าน หรือเพื่อนเกษตรกรด้วยกัน โดยการนำวัสดุใบในท้องถิ่น คราวเรือนมาใช้ ทำให้เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมลดการใช้สารเคมีด้วยการใช้วัสดุตามธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญกับสุขภาพ ค่านิยมของผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งการสร้างตระหนักและการสนับสนุนจากภาครัฐสามารถเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงสู่เกษตรที่มีความยั่งยืน

1.6 พฤติกรรมความรับผิดชอบต่อการใช้สารเคมี เกษตรกรส่วนใหญ่ปฏิบัติตามคำแนะนำที่ระบุไว้บนฉลากของบรรจุภัณฑ์สารเคมี เนื่องจากการตื่นตัวเรื่องอันตรายที่จะเกิดขึ้นส่งผลต่อสุขภาพ การบริโภค ราคาสินค้า และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการได้รับข้อมูลจากหน่วยงาน

ภาครัฐ การปฏิบัติตัวก่อนและหลังการสัมผัสสารเคมี ส่วนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมโดยการลด ละ เลิก การใช้สารเคมีนั้นมีหลายปัจจัย เช่น นโยบายภาครัฐที่จริงจัง ความต้องการของตลาดที่ไม่รับซื้อ สินค้าที่ปนเปื้อนสารเคมี หรือกลไกอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. ปัจจัยความสำเร็จในการจัดทำธรรมนูญชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของ เกษตรกรผู้นำลำปะทาวตอนบน ผลการวิจัย พบว่า มีอยู่ 10 ปัจจัย ประกอบด้วย (1) ปัญหาชุมชน ที่เกิดจากการใช้สารเคมี (2) ปรับ Mindset (กรอบความคิด หรือความเชื่อที่มีผลต่อพฤติกรรม) (3) ผู้นำที่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน (4) การมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนในชุมชนในการจัดทำ ธรรมนูญชุมชน (5) การยอมรับและปฏิบัติตาม (6) กระบวนการประชาธิปไตยและการรับฟังหรือ การจัดอธิบายให้กับชุมชน (7) ความยืดหยุ่นในการดำเนินงาน (8) ภาครัฐเอื้ออำนวย (9) การสนับสนุน จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (10) คนในชุมชนรับรู้ถึงความเป็นเจ้าของในตัวธรรมนูญชุมชน ดังนี้

2.1 ปัญหาชุมชนที่เกิดจากการใช้สารเคมี ชุมชนและเกษตรกรต้องมีการรับรู้และ เข้าใจถึงผลกระทบที่เกิดจากการใช้สารเคมี ทั้งทางสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ปัญหาของการทำเกษตร มาจากอะไร และมีวิธีป้องกัน หรือแก้ไขปัญหาอย่างไรบ้าง การแก้ไขปัญหาอาจจะเริ่มที่ตัวบุคคล ก่อน แล้วค่อย ๆ ขยายผลไปยังส่วนอื่น โดยการยกระดับเป็นข้อตกลงของคนในชุมชนร่วมกัน เช่น การตั้งกฎ ระเบียบ กติกา ขึ้นมาในรูปแบบของการจัดทำธรรมนูญชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

2.2 ปรับ Mindset (กรอบความคิด) โดยเน้นที่การสร้างความเข้าใจและความ เชื่อมั่นในประโยชน์ของการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การปรับกรอบความคิด (Mindset) ของชุมชนเพื่อจัดตั้งธรรมนูญชุมชนเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของเกษตรกร ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวก โดยจัดการประชุม สัมมนา หรือกิจกรรมสาธารณะให้ความรู้และ สร้างความตระหนักรู้ เกี่ยวกับผลกระทบที่เป็นอันตรายของสารเคมีต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เปลี่ยนความคิดจากการใช้สารเคมีเป็นการเกษตรแบบยั่งยืนหรือส่งเสริมแนวทางการเกษตรที่ยั่งยืน

2.3 ผู้นำ ที่มีบารมี เป็นที่ยอมรับของชุมชน ทั้งผู้นำที่เป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นต้น ซึ่งในพื้นที่วิจัยจะมี พระสงฆ์วัดป่าสุคะโต ชมรมเด็กรักนก กลุ่มเกษตรกรปลอดสารและปราชญ์ชาวบ้านเป็นแบบอย่างที่ใช้ สารชีวภาพและการเกษตรแบบอินทรีย์ได้เรียนรู้

2.4 การมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนในชุมชนที่แสดงออกถึงความต้องการการจัดทำ ธรรมนูญชุมชนในการแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีทางการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

โดยมีส่วนร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมพิจารณา ร่วมดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งจะส่งเสริมให้เกิดการสร้าง ความเข้าใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

2.5 การยอมรับและปฏิบัติตาม เป็นกระบวนการที่ต้องใช้เวลาและความพยายาม ในการสร้างความเข้าใจและความไว้วางใจในธรรมนูญชุมชน และเมื่อมีความเข้าใจและการสนับสนุน อย่างเหมาะสมจะสามารถช่วยสร้างสังคมที่มั่นคงและเจริญรุ่งเรืองได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

2.6 กระบวนการประชาธิปไตยและการรับฟัง โดยให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมใน กระบวนการจัดทำธรรมนูญ ด้วยการจัดประชุมสาธารณะ การเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น เว็บไซต์ หรือสื่อสังคมออนไลน์ และการเปิดช่องทางให้สมาชิกในชุมชนแสดงความคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะ

2.7 ความยืดหยุ่นในการดำเนินงาน โดยการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการตาม สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้สามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนได้ อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

2.8 ภาควิชาเครือข่ายการดำเนินการสร้างรัฐธรรมนูญชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้ สารเคมีของเกษตรกรประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชน เช่น กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์กลุ่ม อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และกลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงองค์กร ภายนอก เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล สำนักงานเกษตร จังหวัด พัฒนาชุมชนจังหวัด สำนักงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจังหวัด และเครือข่ายเกษตร อินทรีย์ เป็นต้น

2.9 การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ให้ความสนับสนุนด้านข้อมูล งบประมาณและทรัพยากรอื่นในการจัดทำธรรมนูญชุมชน รวมถึงการให้คำแนะนำเกี่ยวกับ ประสิทธิภาพที่เคยผ่านมาในการจัดทำธรรมนูญของชุมชนอื่น

2.10 คนในชุมชนรับรู้ถึงความเป็นเจ้าของในตัวธรรมนูญชุมชน ผ่านกระบวนการมี ส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน เริ่มตั้งแต่ปัญหาและผลกระทบที่เกิดจากการใช้สารเคมี สมาชิกใน ชุมชนมีโอกาสดแสดงความคิดเห็นและเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหา ทุกภาคส่วนของชุมชนพัฒนา รัฐธรรมนูญชุมชนที่ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ปรับปรุงร่างรัฐธรรมนูญตามข้อเสนอแนะ และมีการ รายงานผลการดำเนินงานและปรับปรุงแก้ไขตามความจำเป็น ผ่านเวทีประชาคม เสียงตามสาย หรือ ทางสื่อสารที่เข้าถึงได้ง่าย เช่น การใช้สื่อสังคมออนไลน์ (กลุ่มไลน์ชุมชน) เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

การพัฒนาธรรมชาติมนุษย์ชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของเกษตรกรกลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบน จังหวัดชัยภูมิ มีประเด็นในการอภิปราย จำแนกตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. พฤติกรรมการใช้สารเคมีของเกษตรกรกลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบน พบว่า 1.1) การใช้สารเคมีและสัมผัสสารเคมีทางการเกษตร คือ คือ ชนิดน้ำ ร้อยละ 70.28 การรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับสารเคมี คือ รับรู้จากญาติ ร้อยละ 41.12 เกษตรกรส่วนใหญ่เคยเข้ารับการอบรม ศึกษาดูงานเกี่ยวกับสารเคมี ร้อยละ 61.00 ก่อนใช้สารเคมีอ่านฉลากวิธีใช้ทุกครั้ง ร้อยละ 91.00 ประสบการณ์เคยมีสารเคมีรั่วหรือกระเด็นใส่ตัว ร้อยละ 93.00 เมื่อมีสารเคมีรั่วหรือกระเด็นใส่ตัวรีบชำระล้างร่างกายทันที ร้อยละ 98.30 สถานที่ทำความสะอาดอุปกรณ์ภายหลังจากการใช้อุปกรณ์ที่มีสารเคมี คือ ล้างทำความสะอาดตามคลอง ห้วย แหล่งน้ำต่าง ๆ ร้อยละ 60.60 และวิธีการใช้สารเคมีโดยการฉีดพ่น ร้อยละ 88.30 ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “ความรู้และพฤติกรรมการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร บ้านนาเหล่า อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู” ของพิมพ์ลดา ภิรมย์จิตร และสุชาดา ภัยหลีกลิ (2557) พบว่า เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมที่ถูกต้องเรื่องขณะฝนตกให้หยุดฉีดพ่นสารเคมี แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรเข้าใจถึงผลกระทบที่จะตามมาภายหลัง 1.2) พฤติกรรมในการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช พบว่า ข้อคำถามที่เกษตรกรมีพฤติกรรมในการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชมากที่สุด คือ ท่านปฏิบัติตามคำแนะนำที่ระบุไว้บนฉลากภาชนะบรรจุสารเคมี ร้อยละ 99.70 รองลงมาคือ เสื้อผ้าที่สวมใส่ขณะฉีดพ่นสารเคมีจะทำความสะอาดแยกออกจากเสื้อผ้าทั่วไป ร้อยละ 98.90 และก่อนหยิบจับ การผสมสาร หรือในขณะฉีดพ่นสารเคมีท่านสวมถุงมือทุกครั้ง ร้อยละ 98.30 ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร ตำบลป่าไผ่ อําเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู” ของนันทพงษ์ กลิ่นจำปา และดาวิรรณ เศรษฐีธรรม (2562) พบว่า พฤติกรรมเกี่ยวกับการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร มีการปฏิบัติทุกครั้งเมื่อสารพิษเข้าตาท่านรีบล้างตาโดยเปิดเปลือกตาแล้วให้น้ำสะอาดไหลผ่านนาน 15 นาที ร้อยละ 63.77 ขณะทำงานหากร่างกายเปื้อนสารเคมีต้องรีบล้างน้ำและฟอกสบู่ให้สะอาดทันที ก่อนที่สารจะซึมเข้าสู่ร่างกาย ร้อยละ 60.87 ส่วนผลวิจัยจากการสัมภาษณ์ 1.3) พฤติกรรมการเลือกใช้สารเคมีของเกษตรกร ข้อดี คือ ประหยัดเวลา พ่นแรงงาน และสะดวกสบาย ข้อเสีย คือ สารเคมีตกค้างทำลายสุขภาพและสภาพแวดล้อม ส่วนประเภท และเหตุผลที่เลือกใช้สารเคมีในการทำเกษตรเพราะมีความสะดวกสบายอีกทั้งเกษตรกรยังใช้ในทุกระดับชั้นตอน ช่องทางการได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สารเคมีมีหลากหลาย อย่างไรก็ตามเกษตรกรในพื้นที่ส่วนใหญ่ใส่ใจเกี่ยวกับการปฏิบัติตามคำแนะนำที่ระบุไว้บนฉลากบรรจุสารเคมีอย่างจริงจัง เนื่องจากการตื่นตัวเรื่องอันตรายที่

เกิดจากการใช้สารเคมี รวมทั้งกระแสการบริโภคและการรณรงค์เกี่ยวกับการใช้สารเคมี อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ยังให้ความสำคัญและข้อระวังเกี่ยวกับการใช้สารเคมีอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “ความรู้และพฤติกรรมการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร บ้านนาเหล่า อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู” ของพิมพ์ลดา ภิรมย์จิตร และสุชาดา ภัยหลีกลี่ (2557) พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ มีความรู้เกี่ยวกับการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชอยู่ในระดับดี เนื่องจากเกษตรกรได้รับความรู้เกี่ยวกับความปลอดภัยในการใช้สารเคมีจากสื่อผ่านหลาย ๆ ช่องทางไม่ว่าจะเป็น โทรทัศน์ วิทยุ ผลผลิตถัณฑ์ 1.4) พฤติกรรมการลดการใช้สารเคมีของเกษตรกร ได้รับข้อมูลข่าวสารการลดการใช้สารเคมีจากหน่วยงานภาครัฐ เพื่อนบ้าน หรือเพื่อนเกษตรกรด้วยกัน โดยการนำวัตถุดิบในท้องถิ่น ครั้วเรือมาใช้ ทำให้เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมลดการใช้สารเคมีด้วยการใช้วัตถุดิบตามธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญกับสุขภาพ ค่านิยมของผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในเกษตรกรทำนาอำเภอกะหรี่ปั้ว จังหวัดร้อยเอ็ด” ของกานต์จวรรณ วงศ์ศักดิ์ (2560) พบว่า พฤติกรรมการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรแม้จะทราบถึงผลกระทบทางสุขภาพ โดยวิเคราะห์ความสามารถในการเพิ่มปริมาณและคุณภาพของผลผลิตรวมถึงการลดความเสี่ยงจากความเสี่ยงของรายได้ ทำให้เกษตรกรที่ไม่ใช้สารเคมีมีโอกาสเสียเปรียบทางการค้าเพราะต้องแบกรับความเสี่ยงจากผลผลิตที่น้อยลงและรายได้ที่ไม่คงที่ ทำให้เกษตรกรถูกผูกมัดให้อยู่ภายใต้ระบบเกษตรกรรมที่สารเคมีเป็นปัจจัยหลักในการผลิตทั้งนี้หากรัฐบาลต้องการส่งเสริมให้มีการเลิกใช้สารเคมีการสร้างแรงขับเคลื่อนหรือแรงจูงใจอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอรัฐจำเป็นต้องมีนโยบายหรือกฎหมายที่สามารถบังคับให้เกษตรกรลดหรือเลิกใช้สารเคมีอย่างพร้อมเพรียงกันเพื่อหลีกเลี่ยงความสูญเสียทางเศรษฐกิจของผู้ผลิตแต่ละรายและสร้างหลักประกันให้เกษตรกรมั่นใจว่าการหันมาใช้ระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืนจะไม่ทำให้ผลตอบแทนสุทธิที่เป็นตัวเงินแตกต่างจากเดิม

2. ปัจจัยความสำเร็จในการจัดทำธรรมนูญชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของเกษตรกรลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบน พบว่า

2.1 ปัญหาชุมชนที่เกิดจากการใช้สารเคมี ชุมชนและเกษตรกรจะมีการรับรู้และเข้าใจถึงผลกระทบที่เกิดจากการใช้สารเคมี ทั้งทางสุขภาพและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน โดยเริ่มแก้ไขปัญหาตั้งแต่ระดับบุคคล (ครัวเรือน) การแก้ไขในระดับบุคคลประสบความสำเร็จ ปัญหาระดับชุมชนจะได้รับการแก้ไขตามไปด้วย แล้วค่อยยกระดับเป็นข้อตกลงร่วมกันของคนในชุมชน เช่น การตั้งกฎระเบียบ กติกา ธรรมนูญชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับ “แนวคิดเกี่ยวกับธรรมนูญชุมชน” ของสลิลทิพย์ เชียงทอง และอินทิรา วิทยสมบูรณ์ (2556) ในประเด็นที่ว่า

“ธรรมนูญชุมชนอ่าวอุดม” เป็นเรื่องชุมชนและสิ่งแวดล้อม โดยการเปลี่ยน Me เป็น We คือ ทำให้คนที่เกี่ยวข้องมาร่วมกันทำงานร่วมกันให้ได้ โดยทำให้ชุมชนเกิด รู้ คือ รู้ชุมชน รู้มรดก รู้ปัญหา และรู้อนาคต แล้วกำหนดว่าอะไรเป็นปัญหาต่อมูลค่าและคุณค่าต่อความเป็นตัวตนหรือมรดกเหล่านั้น สุดท้ายจึงกำหนดมาเป็นอนาคตของชุมชน และกลายเป็นธรรมนูญชุมชน

2.2 ปรับ Mindset (กรอบความคิด) ของคนในชุมชนเกี่ยวกับการใช้สารเคมีทางการเกษตรโดยการให้ความรู้และการฝึกอบรมให้เห็นผลกระทบของสารเคมีที่มีต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ เปลี่ยนความคิดจากการใช้สารเคมีเป็นการเกษตรแบบยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “ธรรมนูญชุมชน: เครื่องมือของการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลก” ของธัญญ์ณภัทร์ เจริญพานิช และเพ็ญพร ตั้งปฏิการ (2563) ในบางประเด็นที่ว่าการให้ความสำคัญต่อการปรับกระบวนการคิด จิตสำนึก ความเข้าใจและวัฒนธรรมที่เป็นวิถีปฏิบัติของคนในชุมชนท้องถิ่นสู่การสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองท้องถิ่น (Local Citizen) ซึ่งต้องอาศัยเวลาในการปรับเปลี่ยนควบคู่กับการพัฒนาต้นแบบหรือตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม

2.3 การสร้างรัฐธรรมนูญชุมชนเพื่อลดปัญหาการใช้สารเคมีทางการเกษตรได้ ผู้นำสามารถเป็นแบบอย่างที่ดี ให้ความรู้ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ส่งเสริมการมีส่วนร่วม และการสร้างแรงบันดาลใจให้กับสมาชิกภายในชุมชน ซึ่งในพื้นที่วิจัยจะมีพระสงฆ์วัดป่าสุคะโต ชมรม เด็กรักนก กลุ่มเกษตรปลอดสารและปราชญ์ชาวบ้านเป็นแบบอย่างที่ใช้สารชีวภาพและการเกษตรแบบอินทรีย์ได้เรียนรู้ สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนยายชา อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม” ของวสุพล วรภัทรทรัพย์ (2564) พบว่า ธรรมนูญสุขภาวะตำบลยายชาได้มีการดำเนินการและเห็นความก้าวหน้าต้องเริ่มจากมีผู้นำที่ดี มีแกนนำที่เห็นด้วย มีกลุ่มคนที่ช่วยทำ จึงจะปรากฏผล เกิดความร่วมมือ การยอมรับในวิธีการมองเห็นเป็นภาพเดียวกัน และทำงานร่วมกันเป็นทีมงานที่แข็งแกร่งจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในการจัดทำธรรมนูญชุมชน และสามารถส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน ให้คนในชุมชนอยู่ดี มีสุข

2.4 การมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนของคนในชุมชนที่มีความต้องการการจัดทำธรรมนูญชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีทางการเกษตร โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมพิจารณา ร่วมดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งการแก้ไขปัญหายังมีประสิทธิภาพและยั่งยืนซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนยายชา อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม” ของวสุพล วรภัทรทรัพย์ (2564)

พบว่า การขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพระดับตำบลให้ประสบความสำเร็จจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากภาคีเครือข่าย และบุคลากรจำนวนมากมาร่วมกันทำงานร่วมกันผลักดันภารกิจตามความรับผิดชอบของตนให้สัมฤทธิ์ผล ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่นำไปสู่ความสำเร็จของการทำงานโดยรวม

2.5 การยอมรับและปฏิบัติตามโดยการสร้างความเข้าใจและความไว้วางใจในธรรมนูญชุมชนที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดของสัมพันธ์ เตชะอริก (2555) ที่ว่าการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของคนในสังคมโดยอาจมีการกำหนดกฎ กติกา ยึดถือในการปกครองหรือการจัดการตนเองของชุมชน ดังนั้น “ธรรมนูญชุมชน” จึงหมายถึง “กฎกติกา ระเบียบ หรือกฎหมายที่ประชาชน ชุมชน กำหนดขึ้นเพื่อพิทักษ์สิทธิและผลประโยชน์ของตนเองและชุมชนร่วมกัน” อารยธรรมในสังคมประชาธิปไตย ชุมชนจึงจะต้องเป็นผู้ริเริ่มดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองก่อนเป็นหลัก แทนการคิด หรือฝากความหวังพึ่งพารัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว เปลี่ยนสถานะจากผู้รับเป็นผู้จัดการและผู้ลงมือกระทำด้วยสำนึกแห่งความเป็นพลเมือง ใช้สิทธิและอำนาจที่แท้จริงที่มีอยู่ในรัฐธรรมนูญเพื่อ “การจัดการตนเอง”

2.6 กระบวนการประชาธิปไตยและการรับฟัง โดยให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำธรรมนูญ ด้วยการจัดประชุมสาธารณะ การเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น เว็บไซต์ หรือสื่อสังคมออนไลน์ และการเปิดช่องทางให้สมาชิกในชุมชนแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาและขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนี เชียงใหม่” ของวรภาพร วันไชยธนวงศ์ และคณะ (2560) พบว่า กระบวนการพัฒนาและขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพ เริ่มจากการประกาศนโยบาย มีกลไกการขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพ มีการประชุมต่อเนื่อง ประชาพิจารณ์รับฟังความคิดเห็นเพื่อปรับแก้ไข (เวทีสมัชชา) ประกาศใช้ธรรมนูญภาพ ติดตาม และประเมินผล

2.7 การพัฒนาธรรมนูญชุมชนและการดำเนินงานจะต้องมีความความยืดหยุ่นในการดำเนินงานโดยการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปจะทำให้สามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการจัดทำธรรมนูญสุขภาพเพื่อยกระดับสุขภาพเขตเมือง: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก” ของชลธิชา สุพรรณาลัย, ศิวิภา คำลอย และสุธีรา พงษ์ศิริกุล (2566) พบว่า ความสามารถในการปรับกระบวนการดำเนินงานตามสถานการณ์เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นบรรลุเป้าหมายตามที่วางไว้

2.8 การสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินการสร้างธรรมนูญชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของเกษตรกรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและ

ประสบความสำเร็จ จะต้องได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชน เช่น กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และกลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงองค์กรภายนอก เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล สำนักงานเกษตรจังหวัด พัฒนชุมชนจังหวัด สำนักงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจังหวัด และเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนขยายชา อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม” ของวสุพล วรภัทรทรัพย์ (2564) ในบางประเด็นที่ว่า กลไกการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ธรรมนูญตำบลโดยการบูรณาการ มีประชุมเผยแพร่ร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลยายชาวัด โรงเรียน กลุ่มอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน เป็นต้น

2.9 การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการให้ความรู้ผลกระทบของการใช้สารเคมีในภาคการเกษตร รวมถึงวิธีการใช้สารเคมีอย่างปลอดภัยและทางเลือกที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมโดยสำนักงานเกษตรจังหวัด โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การสร้างธรรมนูญสุขภาพสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบบูรณาการ” ของวงเดือน พระนคน, พิชญ์สนี แสนแสนยา และอรรถพล ศรีประภา (2564) พบว่า สำนักงานหลักประกันสุขภาพและกองทุนหลักประกันสุขภาพตำบล ซึ่งเป็นแหล่งทุนที่สำคัญที่สำคัญในการสร้างธรรมนูญสุขภาพสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบบูรณาการ ผ่านสนับสนุนงบประมาณการขับเคลื่อนงานสุขภาพที่สอดคล้องกับธรรมนูญสุขภาพ ให้กับประชาชนในการประชุมที่มีตัวแทนจากทุกภาคส่วน

2.10 ความเป็นเจ้าของในตัวธรรมนูญชุมชน โดยจัดให้มีเวทีเพื่อเปิดโอกาสทุกฝ่ายในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการสร้างธรรมนูญชุมชนที่ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ปรับปรุงรัฐธรรมนูญตามข้อเสนอแนะ และมีการรายงานผลการดำเนินงานและปรับปรุงแก้ไขตามความจำเป็น ผ่านเวทีประชาคม เสียงตามสาย หรือทางสื่อสารที่เข้าถึงได้ง่าย เช่น การใช้สื่อสังคมออนไลน์ (กลุ่มไลน์ชุมชน) เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การนำนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพไปปฏิบัติ: กรณีธรรมนูญสุขภาพเฉพาะพื้นที่” ของจินดารัตน์ โพธิ์นอก (2558) พบว่า การทำงานเป็นทีมและมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทำได้เริ่มต้นกระบวนการจัดทำธรรมนูญสุขภาพประจำอำเภอสูงเม่นจนถึงการดำเนินงานตามโครงการ ช่วยทำให้ประชาชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ และสามารถนำนโยบายนั้นไปปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมได้

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยเรื่องการพัฒนาธรรมเนียมชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของเกษตรกร
กลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบน จังหวัดชัยภูมิ ผู้วิจัยขอเสนอองค์ความรู้ใหม่ที่ค้นพบ ดังนี้

ภาพที่ 1 ปัจจัยความสำเร็จในการจัดทำธรรมเนียมชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมี
ของเกษตรกรกลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบน จังหวัดชัยภูมิ

จากภาพข้างต้นสามารถอธิบายได้ว่าปัจจัยความสำเร็จในการจัดทำธรรมเนียมชุมชนเพื่อ
แก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีของเกษตรกรกลุ่มน้ำลำปะทาวตอนบน ดังนี้

1. ปัญหาชุมชนที่เกิดจากการใช้สารเคมี คนในชุมชนต้องรับรู้ปัญหาที่เกิดจากการใช้สารเคมีของคนในชุมชนร่วมกัน
2. ปรับ Mindset (กรอบความคิด หรือความเชื่อที่มีผลต่อพฤติกรรม) เปลี่ยนความคิดจากการใช้สารเคมีเป็นการเกษตรแบบยั่งยืนหรือส่งเสริมแนวคิดการเกษตรที่ยั่งยืนและปลอดภัย
3. ผู้นำที่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ผู้ที่มีบารมีเป็นที่ยอมรับของชุมชนที่สามารถชักนำประชาชนคนหมู่มากให้เห็นพ้องต้องกันถึงปัญหาและผลดีที่จะเกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชน
4. การมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนในชุมชนในการจัดทำธรรมเนียมชุมชน โดยกระบวนการการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมพิจารณา ร่วมดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์

5. การยอมรับและปฏิบัติตาม โดยการสร้างความเข้าใจและความไว้วางใจในธรรมนูญชุมชนว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาชุมชนได้อย่างยั่งยืน
6. กระบวนการประชาธิปไตยและการรับฟังหรือการจตุตธิบายให้กับชุมชนได้รับทราบด้วยการจัดประชุมสาธารณะ การเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น เว็บไซต์ หรือสื่อสังคมออนไลน์ กลุ่มไลน์ของชุมชน
7. ความยืดหยุ่นในการดำเนินงาน ปรับวิธีการทำงานให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ
8. ภาคิเครือข่าย การสนับสนุนจากกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชน เช่น กลุ่มเกษตรอินทรีย์ ฯลฯ ภายนอกชุมชน หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง เช่น เกษตรอำเภอ ฯลฯ
9. การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ด้านทรัพยากรบุคคล งบประมาณ รวมถึงสถานที่ (ที่ปรึกษา งบประมาณ สถานที่ประชุม)
10. คนในชุมชนรับรู้ถึงความเป็นเจ้าของในตัวธรรมนูญชุมชน สร้างโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการสร้างธรรมนูญชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรมีการให้ความรู้แก่ประชาชนให้รู้จักและเข้าใจในธรรมนูญชุมชน ได้อย่างถูกต้อง และสร้างเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ในการจัดทำธรรมนูญชุมชนร่วมกัน ซึ่งธรรมนูญชุมชนเป็นการสร้างความเข้าใจในระเบียบของการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนอย่างมีความสุข ประชาชนต้องเข้าใจและมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน
2. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรสร้างแรงจูงใจในการเปลี่ยนแปลง เช่น การสนับสนุนทางการเงิน การให้รางวัลหรือการจัดแสดงตัวอย่างความสำเร็จของเกษตรกรที่ลดการใช้สารเคมี เพื่อให้สมาชิกชุมชนเห็นประโยชน์ของการเปลี่ยนแปลง
3. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรพัฒนาและเสริมสร้างความสามารถของผู้นำชุมชน โดยเฉพาะทักษะเกี่ยวกับการนำทีมและการบริหารจัดการ รวมทั้งการสร้างความเข้าใจและการนำธรรมนูญชุมชนมาใช้ในการลดการใช้สารเคมีของเกษตรกรได้ประสบความสำเร็จและยั่งยืน
4. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในกระบวนการจัดทำธรรมนูญชุมชนร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมพิจารณา ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามและประเมินผล

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. หน่วยงานภาครัฐ เอกชน ควรสนับสนุนสินค้าเกษตรที่ปลอดภัย เพื่อจูงใจเกษตรกรให้หันมาทำการเกษตรที่ปลอดภัยมากขึ้น ซึ่งจะทำให้พฤติกรรมการใช้สารเคมีทางการเกษตร ลด เลิก การใช้สารเคมี บอกถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม ผู้ผลิตบริโภค และสิ่งแวดล้อม และสนับสนุนสินค้าเกษตรที่ปลอดภัย เพื่อจูงใจเกษตรกรหันมาทำการเกษตรที่ปลอดภัย

2. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ต้องเกิดจากการระเบิดจากภายในจึงจะเกิดความยั่งยืน และแก้ไขปัญหาในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง หน่วยงานภาครัฐควรสนับสนุนกฎกติกาของชุมชนอย่างจริงจังและพัฒนาให้เป็นธรรมนูญชุมชนในการแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีในพื้นที่ และการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ภายในชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ได้รับการอุดหนุนงบประมาณจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกว.) สำหรับทุนสนับสนุนงานมูลฐาน (Fundamental Fund) ปีงบประมาณ 2567 ผู้วิจัยรู้สึกในความกรุณาและขอขอบคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

- กานต์จวรรณ วงศ์ศักดิ์. (2560). *การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในเกษตรกรทำนา อำเภอกเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด*. (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาชีววิทยาศึกษา). คณะวิทยาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) (2566). *Amazing Thailand. เชื่อนลำปะทาว*. เข้าถึงได้จาก <https://thai.tourismthailand.org/Attraction/>
- จินดารัตน์ โพธิ์นอก. (2558). *การนำนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพไปปฏิบัติ: กรณีธรรมนูญสุขภาพเฉพาะพื้นที่*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารรัฐกิจ). คณะรัฐศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชลธิชา สุพรรณนาลัย, ศิวิภา คำลอย และสุธีรา พงษ์ศิริกุล. (2566). ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการจัดทำธรรมนูญสุขภาพเพื่อยกระดับสุขภาวะเขตเมือง: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก. ใน *การประชุมวิชาการระดับนานาชาติ และระดับชาติ ราชภัฏวิจัย ครั้งที่ 7* (น.31-32). สกลนคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.

- ธัญญ์ณภัทร์ เจริญพานิช และเพ็ญพร ตั้งปฏิการ. (2563). ธรรมเนียมชุมชน: เครื่องมือของการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลก. *Rajabhat J. Sci. Humanit. Soc. Sci*, 20(1), 128-140.
- มนัสพงษ์ กลิ่นจำปา และดาร์วรรณ เศรษฐีธรรม. (2562). พฤติกรรมการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร ตำบลป่าไม้งาม อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู. *วารสารวิชาการสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 9 จังหวัดนครราชสีมา*, 25(2), 26-34.
- พิมพ์ลดา ภิรมย์จิตร และสุชาดา ภัยหลีกถี้. (2557). ความรู้และพฤติกรรมการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรบ้านนาเหล่า อำเภอนาวัง จังหวัดหนองบัวลำภู. *วารสารการพัฒนาสุขภาพชุมชน*, 2(3), 299-309.
- เพ็ญแข แสงแก้ว. (2541). *การวิจัยทางสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วงเดือน พระนคน, พิษณุสินี แสนเสนยา และอรรถพล ศรีประภา. (2564). การสร้างธรรมนูญสุขภาพสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบบูรณาการ. *วารสารสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดขอนแก่น*, 3(2), 253-268.
- วรภาพร วันไชยธนวงศ์ และคณะ. (2560). การพัฒนาและขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี เชียงใหม่. *วารสารสมาคมพยาบาลแห่งประเทศไทยฯ สาขาภาคเหนือ*, 23(1), 43-53.
- วสุพล วรภัทรทรัพย์. (2564). *การขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนยายชา อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมนึก หนูเงิน. (2557). กระบวนการจัดการธรรมนูญลุ่มน้ำภูมิสู่การปฏิบัติ กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา. ใน *การประชุมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 5* (น. 1658-1667). สงขลา : มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- สลิลทิพย์ เชียงทองและ อินทิรา วิทยสมบุรณ์. (2556). *ทำ : ธรรมนูญประชาชนเพื่อการจัดการตนเอง*. กรุงเทพฯ : สำนักงานปฏิรูป (สปร.).
- สัมพันธ์ เตชะอธิก. (2555). *การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดชัยภูมิ. (2567). 14 ปี ธรรมชาติราลุ่มน้ำลำปะทาว. เข้าถึงได้จาก
<https://www.chpao.org/news/367>

